

העידן הדיגיטלי שינה את חיינו מקצה אל קצה. ניתן לבצע משימות רבות בקלות ובמהירות מנחות הבית שלנו, ידע רב שהצטבר מדור לדור ונשמר אצל מלומדים פתאום הפך להיות נגיש לכל אחד, וניתן להזמין חפץ, אוכל מוכן, וכמעט כל שירות אל סף דלתנו מבלי לקום מהכיסא. בנוסף, אדם יכול לקבל אבחון רפואי דרך הטלפון, לבצע מבחנים אקדמיים במחשב הביתי ואפילו במדינות מסוימות – ניתן כבר להתחתן בחתונה מקוונת. אולם, בגלל חסמים גיאוגרפיים, כלכליים, חברתיים, תרבותיים ופוליטיים, אנשים רבים ברחבי העולם, וגם בישראל, אינם נהנים מגישה משמעותית למרחב המקוון וכתוצאה מכך לא יכולים ליהנות מכל הטוב שמציע העידן הנוכחי בצורה שוויונית. חסמים אלו, המרכיבים את הרובד הפיזי של "הפער הדיגיטלי", מונעים מאנשים רבים יכולת לממש זכויות יסוד שהועתקו או הועברו למרחב המקוון. ממה מורכב הפער הדיגיטלי, ומהם הגורמים אליו? מהם פניו של הפער הדיגיטלי במדינת ישראל? ומהי הדרך הנכונה להתמודד עמו? עו"ד עדן פרבר וד"ר טל מימרן עונים על השאלות.

"ההבטחה של גישה אוניברסלית הייתה רק זו – הבטחה, ומה שקובע גישה במציאות הוא כמה משאבים הושקעו בבניית תשתיות בכל מדינה וכיצד הגישה לתשתיות מחולקת בין תושבי המדינה"

להתחבר לאינטרנט, מטעמי אידאולוגיה, צנזורה ועוד. כתוצאה, כ-2.6 מיליארד אנשים חיים היום ללא גישה לאינטרנט. בישראל, מדובר ב-15% מן הציבור.²

הקודים של אתרי האינטרנט שלהם יהיו זמינים ללא כל עלות, לנצח. אך החזון של אינטרנט לכל אדם תלוי בעוד גורמים מלבד קוד המחשב שיצר ברנס: תשתיות, יכולת האספקה וטווחי כיסוי – כולם מהווים תנאים פיזיים אשר מאפשרים גישה לאינטרנט מלכתחילה. בנוסף, חיבור דורש בעלות על מכשיר, או לכל הפחות גישה בלתי אמצעית אליו לפרק זמן משמעותי. לכן – ההבטחה של גישה אוניברסלית הייתה רק זו – הבטחה, ומה שקובע גישה במציאות הוא כמה משאבים הושקעו בבניית תשתיות בכל מדינה וכיצד הגישה לתשתיות מחולקת בין תושבי המדינה. נוסף על כך, חסמים חברתיים, תרבותיים ופוליטיים מונעים מאנשים

א. מבוא: חיבור אוניברסלי – חלום שלא התגשם

מהשכלה לתרבות, ממדע לספרות, מתקשורת חברתית לשוק התעסוקה, תחומי חיים רבים מוגדרים מחדש עם כל יום שעובר, וזאת לצד קפיצות טכנולוגיות רבות ומגוונות. על מנת להתמודד עם מציאות משתנה ומגוונת זו, אשר משפיעה על דפוסי חשיבה המסדירים את חיינו ואת היחסים בחברה ככלל, חשוב לבחון באופן מעמיק את הצרכים החדשים והמשתנים של קבוצות שונות בחברה, את כוחות ומגבלות גופי השלטון להסדירם או לתת מענה לקשיים, את היכולות והשאיפות המגוונות של גורמים פרטיים וכן את הנורמות, הציפיות והרצונות של החברה כולה במרחב הדיגיטלי. על מנת להבין זאת, חשוב להתחיל מתחילת הסיפור של האינטרנט.

למעשה, האינטרנט הגלובלי (World Wide Web) הומצא על ידי טים ברנרס-לי, מדען בריטי המתמחה במדעי המחשב, לקראת סוף המאה ה-20.¹ ברנרס-לי האמין שעל מנת לאפשר גלובליות אמיתית לכלי הזה לא ניתן להגביל את השימוש בקודים הבסיסיים – אלא צריך לפתוח אותם לשימוש גלובלי, של כלל בני האדם. על כן, בשנת 1993, ברנרס-לי וחברת הטכנולוגיה CERN בה הוא עבד יצאו בהצהרה יוצאת דופן אשר הכריעה את זמינות האינטרנט:

ב. החסמים לחיבור אוניברסלי

נכון לשנת 2023, משתמש מבוגר (working-age) מעביר בממוצע שש שעות וארבעים דקות באינטרנט ביממה. מתוך זמן זה, השימוש באינטרנט נועד למספר מטרות מרכזיות: למצוא מידע, לשמור על קשר עם חברים ומשפחה, להישאר מעודכן ביחס לחדשות ואירועים, לצפות בסרטונים וטלוויזיה, לחקור, לחפש רעיונות או השראה, לחקור מוצרים או חברות, ליצור או לשמוע מוזיקה, להעביר זמן פנוי, למטרות חינוך ותעסוקה, לחקור מקומות לחופשות ונסיעות, לחפש שירותי רפואה, לבצע פעולות בשדה הפיננסי, לשחק, לפגוש אנשים חדשים, לחקור הזדמנויות עסקיות ועוד.³ שימושים מגוונים אלו מעידים על מציאות בה ניתן לממש מטרות ומשימות רבות במרחב הדיגיטלי, מה שהופך את הגישה אליו ואת הנגישות לחיבור משמעותי לאינטרנט למצרך יסוד של החיים המודרניים. מעבר לכך, הגישה למרחב המקוון מאפשרת לנו לממש זכויות רבות וחשובות – חינוך, בריאות, תרבות ועוד – שעברו, לפחות חלקית, למרחב זה, נושא שנרחיב עליו בהמשך. אולם, כפי שצינו, ישנם חסמים המונעים מפרטים רבים בחברה להתחבר, ליהנות מיתרונות העידן הדיגיטלי ולהגשים את עצמם באמצעותו.

(1) חסמים גיאוגרפיים

בכדי שתהיה גישה לאינטרנט, נדרשות תשתיות מספקות המאפשרות חיבור ממושך ובמהירות גלישה סבירה. בתחילת המהפכה הדיגיטלית, תשתיות האינטרנט לא נבנו בפריסה גלובלית, שכן 88% מן המשתמשים באינטרנט ברחבי העולם התגוררו במדינות מפותחות.⁴ עם הזמן, אכן נרשם שיפור בפריסת תשתיות, אולם עדיין לא ברמה שוויונית. כתוצאה מהפריסה הלא סימטרית בעולם לאורך השנים, כיום ההבדל הבין-מדינתי, או בין-אזורי, בתשתיות ואספקת אינטרנט משמעותי, למשל בין מדינות אירופה (89%) בהשוואה למדינות אפריקה (40%).⁵ רובד נוסף של פריסת תשתיות א-סימטריות הוא ברמה הפנים מדינתית, גם כן, כפי שניתן לראות בארצות הברית, למשל, שם המנהל הלאומי לתקשורת-קווית ומידע מצא כי בממוצע קיים פער

של 6-9% בין המשתמשים באינטרנט באזורים אורבניים לעומת כפריים, ושבעשרים שנה האחרונות פער זה לא הצטמצם.⁶ בדומה, גם בישראל יש הבדל בין רמת החיבור בערי המרכז מול הפריפריה, כפי שנרחיב בהמשך.

(2) חסמים כלכליים

היכולת הטכנית להתחבר לאינטרנט אינה שווה בהכרח ליכולת להיות מחובר לאינטרנט, שכן יש תנאים חיצוניים ועלויות הכרוכות בשמירת רציפות החיבור. על כן, פותח מושג של "חיבור משמעותי" או "meaningful connectivity". חיבור משמעותי, על פי הגדרה מקובלת, כולל ארבעה תנאים: G4 או מהירות דומה, בעלות על מכשיר חכם נייד, שימוש ברמה יום-יומית, וגישה בלתי מוגבלת בבית, בעבודה ובמוסדות לימודים.⁷ על כן, גם אם יש גישה פיזית וטכנית, אבל אין בצידה תנאים בסיסיים אחרים לחיבור, לא ניתן להחשיב את החיבור לאינטרנט כמשמעותי. למשל, משפחות אשר חיות בקרבת קו העוני אינן במצב להרשות לעצמן את עלויות החיבור, שלא לומר רכישת מכשירים דיגיטליים אשר דורשים תחזוקה ותחלופה בתדירות גבוהה. לכן, גם באזורים עם אחוזי חיבור גבוהים לכאורה, יתכנו פערים משמעותיים אפילו בין שכנים, במקרים של פערים במצבם הסוציו-אקונומי.

(3) חסמים תרבותיים או פוליטיים

קבוצות מסוימות באוכלוסייה סובלות מחסמי גישה לא ממניע פיזי, טכני או כלכלי, אלא מטעמי דת, תרבות או פוליטיקה. ברחבי העולם, יש קהילות אשר מתוך השקפת עולם, אמונה דתית או מאפיין תרבותי מסרבות להתחבר למרחב המקוון. בארצות הברית זו קהילת האיימיש, באינדונזיה מדובר בקהילת הילידים "בדיו",⁸ ובישראל – זהו המגזר החרדי. המגזר החרדי, כידוע, הוא זרם יהודי אורתודוקסי הדוגל בשמירה קפדנית על הלכה ואורח חיים תורני. חלק מאורח חיים זה הוא לבוש ייחודי, לימוד תורה כעיסוק עיקרי ("תורתו אומנותו"), שמירה על תפקידי מגדר "קלאסיים", וריחוק מחיי מודרנה, לרבות חיבור לאינטרנט.⁹

כמובן, לפעמים הנטייה נגד השתלבות

במרחבים דיגיטליים נובעת מקהילות, ולעיתים היא נובעת מן ההנהגה הפוליטית.¹⁰ לשם ההמחשה, דו"ח של חברת אבטחת סייבר משנת 2022 מצא כי המדינות שלהלן מפעילות צנזורה באופן הנרחב ביותר: ויאטנאם, קובה, מיאנמר, איראן וסין.¹¹ בנוסף, פורסם בתקשורת כי שש מדינות אפריקניות הגבילו את האינטרנט בשטחן במחצית הראשונה של שנת 2023 בעקבות הפגנות או משברים פוליטיים.¹² צנזורות אלו מגבילות את הגישה המשמעותית לאינטרנט, ומעבר לכך הן משמשות פעמים רבות לדיכוי התערורות אזרחית או פגיעה בחופש הביטוי. למשל, לפני עשור סין הסירה באופן שיטתי ונרחב תכנים הקשורים לתנועת המחאה בהונג קונג,¹³ ועד היום היא נוקטת במדיניות צנזורה מחמירה ביחס לתכנים המקדמים הגדרה עצמית לתושבי אזור זה.¹⁴

ג. חסמים לגישה בישראל

נכון לשנת 2020, בישראל, ל-15.6% מהחיבור הישראלי (קרוב ל-900,000 נפשות) לא היה חיבור לאינטרנט¹⁵ וכ-30% מהחיבור הישראלי (מעל ל-1,700,000 נפשות) לא השתמשו במחשב.¹⁶ להלן נפרט על החסמים השונים המונעים חיבור, או חיבור משמעותי, בישראל.

(1) חסמים גיאוגרפיים

במדינת ישראל, מצב פריסת התשתיות והחיבור מורכב, באזורים רבים אנו במצב מתקדם מאוד, ומאידך, התקדמות זאת לא משתרעת על כלל רחבי הארץ. מעבר לכך, חשוב לציין כי למיטב ידיעתנו המידע שיש בידי משרד התקשורת אודות טווח וטיב הכיסוי אינו זמין לציבור,¹⁷ ולכן נפגעת השקיפות לציבור אודות חומרת המצב בפריפריה. בהתאם, נציג להלן את תמונת החיבור בישראל לפי הנתונים הזמינים, ונעמוד על הקושי הנוצר בשל פריסה שאינה מלאה במדינה.

מצד אחד, ישראל נחשבת למדינה מובילה, אפילו ביחס למדינות האיחוד האירופי, בפריסת תשתית האינטרנט, ובמיוחד ביחס לפריסה באזורים כפריים.¹⁸ כמו כן, ישראל היא אחת מתוך ארבעת המדינות היחידות (לצד לטביה, ניו זילנד והולנד) המחייבות אספקה אוניברסלית

של אינטרנט ברשת נייחת, בחוק התקשורת (בזק ושידורים), תשמ"ב-19.1982

מן הצד האחר, יש פערים באיכות התשתיות בחלוקה אזורית, כאשר אזורי פריפריה סובלים מממהירות ירודה, תשתיות ישנות יותר או חוסר בחלופות אספקה (מה שמאפשר את האיכות הפחותה ללא תחרות). בעוד רשת התקשורת הנייחת של חברת בזק הונחה בפריסה ארצית מלאה, אך הרשת של חברת הוט, נכון לשנת 2020, בפריסה של 92% ממשיק הבית בישראל. אמנם פריסה מלאה, לכאורה, של בזק, אמורה להקל על המצב, נתונים אלו אינם מבחינים בין סוגי התשתיות (כבלים, סיבים אופטיים) אשר יש הבדל דרמטי באיכות שלהם, ולכן, ללא תחרות באזורי פריפריה המבטיחה איכות מסוימת, עולה שאלה האם לאוכלוסיות אלו יכולת להתחבר בחיבור משמעותי, כלומר באיכות מספקת. בהתאם, צוות בין-משרדי של משרד התקשורת מצא כי רמת איכות החיבור בישראל נמצאת מאחור

(2) חסמים כלכליים, חברתיים או תרבותיים

מבחינה תרבותית-חברתית, ישנן מספר אוכלוסיות בישראל אשר אינן משתמשות באינטרנט באופן שווה ביחס לממוצע הציבורי. מתוכם, למספר קבוצות חסמים

"מעבר לחסם בפני חיבור וחיבור משמעותי, הפער בגישה משליך על היכולת של אדם לממש את מלוא הזכויות אשר עברו, גם באופן חלקי, למרחב המקוון"

ייחודיים: חרדים (לרוב, מתוך בחירה קהילתית), ערבים (במקרים רבים, מתוך חוסר בתשתיות באזורי מגוריהם), אנשים עם מוגבלויות ואנשים בגיל השלישי (מרבית הזמן, בשל היעדר אמצעי הנגשה או חוסר אוריינות דיגיטלית), ואנשים בקרבת קו העוני או מתחתיו.

לאינטרנט, 23% מישראלים מעל גיל 60 לא משתמשים בו.²³ כמו כן, כאמור, יש קשר הדוק בין הכנסה והשכלה לבין איכות החיבור לאינטרנט בישראל (למשל רק 23%-30 מבעלי הכנסה מתחת לממוצע משתמשים בסיב אופטי, החיבור האיכותי ביותר).

אם כן, אלו הם פני הפער הדיגיטלי הישראלי: השכלה, הכנסה, גיל, גזע ודת משליכים על איכות החיבור למרחב הדיגיטלי. מעבר לחסם בפני חיבור וחיבור משמעותי, הפער בגישה משליך על היכולת של אדם לממש את מלוא הזכויות אשר עברו, גם באופן חלקי, למרחב המקוון, נושא שנרחיב עליו להלן. בעוד יתרונות חברתיים או סוציו-אקונומיים, או שיוך תרבותי, מכתיבים את השימוש באינטרנט, משאב זה הופך מכלי לגיבוש וקישוריות בין אנשים שונים לתא הדהוד המעגן או מעצים פערים חברתיים, ובפרט ביחס להשפעה על מימוש זכויות אדם בקרב קבוצות שונות.

ד. זכות הגישה לאינטרנט או האינטרנט כתנאי למימוש זכויות?

עד כה סקרנו את החסמים לגישה אוניברסלית לאינטרנט – אך היעדר הגישה למשאב מופלא זה הוא לא כל הסיפור. לטכנולוגיה תפקיד משמעותי בקידום החברה והכלכלה והיא משפרת את איכות תנאי החיים של אנשים בעידן המודרני. בהתאם, לאור המעבר של

האוכלוסייה אשר משתמשת באינטרנט באופן הנרחב ביותר היא יהודים חילוניים (רק 4.2% אינם משתמשים באינטרנט).²² לאחר מכן יהודים דתיים או מסורתיים (כ-9% לא מחוברים), ערבים (כ-11% לא מחוברים) ולבסוף חרדים עם קפיצה גדולה (36% לא מחוברים). קבוצה נוספת אשר נוטה להשתמש באינטרנט פחות היא ישראלים מעל גיל 60. כאשר רק 4%-7 מישראלים בגילאים 20-59 אינם מחוברים

באופן משמעותי ביחס לפריסת תשתיות מתקדמות – ובכך, איכות החיבור נפגעת ברחבי המדינה.²⁰ לפערים האלה יש היבטים חלוקתיים משמעותיים, לדוגמה, יישובים שלא נהנים מגישה לתשתית התקשורת הנייחת של חברת הוט מהווים רק 5% מכלל האוכלוסייה היהודית אך לעומת זאת מהווים אלו שליש מסך האוכלוסייה הערבית בישראל.²¹

מעמד סוציו-אקונומי או כל נסיבת חיים אחרת. כאשר אנו בוחנים את משאב האינטרנט והאופן שבו הוא מחולק בצורה לא שוויונית, חשוב לתת תשומת לב מיוחדת לאוכלוסיות אלו, בשל הגברת הפגיעה בהן בעקבות חלוקה א-סימטרית זו. למשל, מחקרים מראים שבארצות הברית, חצי מהבתים בהם אין אינטרנט הם משקי בית של בני מיעוטים אתניים, ובמיוחד משפחות שחורות או היספניות.²⁹ כמו כן, בדו"ח של ה-OECD נמצא כי מבחינה גלובלית, הפער בין נשים וגברים בחיבור לאינטרנט עומד על 11%, ובחינה אזורית הפער גדול יותר מאשר במדינות מתפתחות.³⁰

ה. השלכות הפער הדיגיטלי בישראל על קצה המזלג

בעת איום ברמה הלאומית – בין אם מדובר במגפה, מבצע צבאי או גל טרור – המדינה עוברת משגרת חיים רגילה לשגרת חירום באופן מהיר, יעיל וכמעט חלוט. שגרת החירום בישראל מתאפיינת במעבר לפעילות מקוונת, בשוק התעסוקה, במוסדות חינוך וכן לעיתים (כמו בתקופת הקורונה) במפגשים חברתיים ומשפחתיים שעוברים לפלטפורמות דיגיטליות. אנשים אשר חיים בצד הלא נכון של הפער הדיגיטלי – אנשים המתגוררים בפרפריה, בקרבת קו העוני, אנשים עם מוגבלויות, אנשים בגיל השלישי, חרדים, ערבים ועוד – עלולים לחוות הדרה ופגיעה ביכולת מיצוי זכויותיהם בזמן שגרה. אולם, בשגרת חירום הם חווים הדרה משמעותית עוד יותר. לשם ההמחשה, מחקר על השפעת מגפת הקורונה על ילדים בישראל הראה כי חוסר בתשתיות ועוני רב בקרב החברה הערבית בישראל, המאופיינת גם בגישה חלקית למחשבים, היה ניכר עם סגירת מערכת החינוך.³¹ על פי דו"ח ועדת המעקב העליונה של הוועד הארצי של הרשויות המקומיות הערביות, כמחצית מהתלמידים הערבים לא היו מחוברים בצורה רציפה ללמידה מרחוק לאורך תקופת הלמידה בשל מגפת הקורונה.

כמו כן, אחת האוכלוסיות הכי פחות מחוברות לאינטרנט בישראל, החברה החרדית, בעלת חסם ייחודי – סירוב

שבית ספרם הכריז על למידה מרחוק זכו להשתתף בלימודים באופן שוויוני. לפי מחקר של הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי (Organization for Economic Cooperation and Development – OECD), במדינות עם אספקת אינטרנט בכמות ובאיכות מספקת יכלו לנהל 90% מהלימודים שלהם באופן מקוון, אולם באזורים עם אספקה נמוכה רק 62% הצליחו להשתתף בלימודיהם במרחב המקוון.²⁷ מעבר לכך, משקי בית עם אינטרנט איטי, עם מכשירים עם יכולות מוגבלות או עם מספר לא מספק של מכשירים, או אפילו עם מרחב צפוף שלא מאפשר שקט וריכוז לתלמידים אשר לומדים מהבית, חוו ירידה משמעותית באיכות חווית הלימוד המקוון.

ביחס **לזכות לבריאות**, במקרים רבים שירותי בריאות דיגיטליים חדשניים שולבו ללא כל בחינה או התחשבות במערכות החברתיות ובנסיבות החיים של בני אדם במרחבים בהם ייושמו.²⁸ כך, נוצר מצב בו במדינות רבות המהפכה הדיגיטלית הביאה בו-זמנית לשיפור משמעותי בשירותי בריאות המוצעים לאדם הממוצע במעמד סוציו-אקונומי בינוני או גבוה החי באזור אורבני, לצד פגיעה כפולה באנשים אשר כבר סבלו משירותי בריאות באיכות ירודה בגלל תנאים חברתיים או כלכליים, וכעת מודרים מהזדמנות לקבל שירותים מקוונים בגלל חוסר נגישות לאינטרנט בנסיבות חייהם.

מעבר לכך, יש להכיר בקבוצות החוות הפליה שיטתית בחברה ובמערכות בהם הם חיים, על חמת גזע, מין, גיל,

שירותים חיוניים רבים אל המרחב המקוון, נרשמת מגמה להכיר בגישה לאינטרנט כזכות אדם בפני עצמה. בשנת 2016, אימצה מועצת זכויות האדם של האו"ם הכרזה לקידום ההגנה והבטחת ההנאה של זכויות אדם באינטרנט.²⁴ מעבר לכך, מומחים באו"ם מקדמים גם הם הכרה פורמלית לזכות לאינטרנט כאמצעי נחוץ להגשמת זכויות אחרות, דוגמת חופש הביטוי.²⁵

גם אם הזכות לגישה לאינטרנט היא, בשלב זה, זכות בהתהוות לכל היותר, לא ניתן להתעלם מהעובדה כי הפער הדיגיטלי גורם להדרה מתחומי חיים שונים, ובפרט, פוגע הפער ביכולת של אנשים רבים למצוא זכויות יסוד אשר הועתקו או הועברו למרחב הדיגיטלי. במילים אחרות, במצב הנוכחי המרחב המקוון מרים את מי שנמצא גבוה ויכול לגשת אליו – ומי שלא, נשאר מאחור. לדבר השלכות לא רק על חיי הפרט והקהילה המסוימת, אלא על המרקם החברתי הכולל במדינתנו ועל עתידה. בהתאם, עלינו לחתור למטרה הכוללת של "הכללה דיגיטלית", כלומר הבטחת גישה שווה, משמעותית ובטוחה ליתרונות העידן הדיגיטלי עבור כל חלקי האוכלוסייה, נכון להתמקד באופן שבו זכויות אדם מבוססות מושפעות כתוצאה מהפער הדיגיטלי.

למשל, ביחס **לזכות לחינוך**, בעת התפרצות מגפת הקורונה, בשלב מסוים המעבר ללמידה מרחוק היה בלתי נמנע, והשימוש הנרחב במרחבים דיגיטליים, כולל פגישות מקוונות, התפשט גם לשדה החינוכי.²⁶ אולם, לא כל תלמיד ותלמידה

ולקדם תכנית עבודה מכוונת-הכללה בכדי לא לשחזר ולהחמיר את אי השוויון הנוצר במהפכה הדיגיטלית.

לסיכום, בעוד טים ברנרס-ליוחברת CERN הכריזו כי המשאב החדש של האינטרנט יהיה פתוח לכולם, נכשלנו בבואנו לקיים את הבטחתם. ברנרס-לי שיתף את הקוד לאינטרנט בחינם, ואנחנו הפרטנו את האספקה, לא דאגנו לבניית תשתיות באופן שווה, והמשכנו לפתח ולשלב את הטכנולוגיה בתחומי חיים רבים מבלי להסתכל אחורה. כך, התפתח לו הפער הדיגיטלי אשר הוביל לאי השוויון במרחב הדיגיטלי וכתוצאה מכך גם במציאות. חשוב לפעול לאפשר חיבור משמעותי מלא ואוניברסלי בישראל, ולצמצם את הרובד הפיזי של הפער הדיגיטלי, ובכך לקדם גישה שווה, משמעותית ובטוחה לאינטרנט לכלל האוכלוסייה.

1. קואליציית ממשל-תעשייה חברה: נכון ליצור שיתוף פעולה בין הממשלה, השלטון המקומי, השוק הפרטי, האקדמיה, החברה האזרחית, וכלל השחקנים שיש להם יד בנושא בכדי להבין את החסמים הייחודיים של אזורים מסוימים או אוכלוסיות פרטניות ולהציע פתרונות מותאמים.

2. הרמוניה היא הדרך: השתתפות בלתי אחידה במרחב המקוון היא שורש הפער הדיגיטלי, לכן בכל צעד שננקט או נבחן לקדם כישורים דיגיטליים או מימוש זכויות במרחב המקוון, חשוב קודם כל להתייחס לחסמים בפני הגישה – בין אם מדובר בחסם גיאוגרפי, כלכלי, חברתי או תרבותי – בכדי לעצב מענה מותאם.

3. גיוון הוא שורש הכוח שלנו: חסמים תרבותיים מונעים או מגבילים את הגישה, אולם חסמים כלכליים או גיאוגרפיים קיימים לרוב למרות הרצון להתחבר, ולכן חשוב לאפיין את החסמים בטרם קידום מאמצי חיבור, על מנת לתת מענה מותאם לכל קבוצה הנזקקת.

4. ניהול נכון הוא חלק מהפתרון: היעד האולטימטיבי הוא חיבור אוניברסלי, אולם, כידוע, רומא לא נבנתה ביום אחד. בהתאם, חשוב לנהל את המשאבים הקיימים ולמקד את המאמצים להרחבת החיבור קודם כל באוכלוסיות אשר נפגעות בפועל יותר מאחרות.

5. ריבונות דיגיטלית דורשת אחריות ופיקוח: האכיפה של עקרון האוניברסליות לוקה בחסר בישראל ויש לשקול דרכים יעילות יותר לאכיפתה. בנוסף, בראייה לצורך לוודא את קיומו של חיבור משמעותי, חשוב להכניס למדיניות הפיקוח והאכיפה מדדים אשר מוודאים את איכות השירות המוצע, באזורי מרכז ובאזורי פריפריה, את העלויות ביחס לשכר הממוצע, ואת התחרות ככל שהיא קיימת.

6. ידע הוא כוח: למען שיתוף המדינה והשקיפות, חשוב כי המדינה תיקח אחריות על מצב הפער הדיגיטלי, ובהתאם כי משרד התקשורת יפרסם את הנתונים שיש בידו אודות איכות שירותי האינטרנט ואחוזי החיבור בפריסה כלל ארצית.

7. מבט קדימה: לקראת המהפכה הבאה אשר כבר נגלית בפנינו, מהפכת הבינה המלאכותית, עלינו לנסות להשתלט על כדור השלג המתגלגל זה מכבר. חשוב לצמצם את הפער הדיגיטלי ככל הניתן,

אידיאולוגי, בעידוד ההנהגה. מדובר באוכלוסייה עם קצב גידול מהיר ביותר, אשר כיום אינו מקבל מענה מותאם מספק כאשר שירותים חיוניים כמו גם שוק התעסוקה עוברים יותר ויותר למרחב המקוון. יודגש, חיבור החרדים לאינטרנט אינו היעד – רב-תרבותיות היא ערך ואין זה מקדם את השוויון לכפות על אוכלוסייה תרבות, ערכים או התנהגויות הזרים לה. יחד עם זאת, שילוב החרדים בחברה היא מטרה ראויה ולכן, בעת גיבוש פתרונות, חשוב להתחשב באתגר הייחודי שניצב מולם: סירוב מרצון להצטרף לעולם הדיגיטלי בפן התרבותי והאידיאולוגי, אל מול הצורך בשירותים דיגיטליים ממשלתיים חיוניים לצד שאיפה טבעית להשתתפות בשוק התעסוקה.³²

קבוצה אחרת הסובלת יתר על המידה מהדרה כפולה כתוצאה מן הפער הדיגיטלי היא האוכלוסייה הבדואית. לאוכלוסייה הבדואית בישראל היסטוריה מורכבת, כמו גם יחסים מתוחים ומורכבים עם המדינה.³³ לאוכלוסייה זו פערים בתשתיות חיוניות כולל חשמל, מים, מקלטים, מוסדות חינוך ובריאות וכן, מטבע הדברים, תשתיות אינטרנט. על אף שכל אחד אשר גישתו לאינטרנט מוגבלת חשוף לפגיעה בהשתלבות שלו בחיי ציבור ואי יכולת מיצוי זכויותיו, כאשר מדובר באוכלוסייה שלמה אשר חייה באזור מרוכז, וכולם מודרים באותו אופן, הפגיעה הופכת מאישית לשיטתית – מה שמחריף את אופי והיקף הפגיעה בזכויות יסוד ובגישה השוויונית למרחב המקוון ולכל מה שנובע מגישה אליו.

ו. המלצות

עוד לפני שנכנסים לדין על תיקוני חקיקה כאלה ואחרים, הדבר הראשון שמדינת ישראל צריכה על מנת להתמודד עם אתגר חסמי הגישה הוא לגבש עקרונות פעולה שירכיבו אסטרטגיה לאומית. האסטרטגיה מכוונת להנחות את כל רשויות המדינה לקדם מדיניות המגשימה את תכליות ההכללה הדיגיטלית: קידום שוויון הזדמנויות, גיוון ושגשוג. **בנייר הקודם** הצגנו את עקרונות הפעולה המוצעים על ידינו, וכעת נציע כיצד עקרונות אלו יכולים לסייע להרחיב את הגישה המשמעותית לאינטרנט לכלל המדינה.

01	קואליציית ממשל-חברה-תעשייה
02	הרמוניה היא הדרך
03	גיוון הוא שורש הכוח
04	ניהול נכון הוא חלק מהפתרון
05	ריבונות דיגיטלית דורשת אחריות ופיקוח
06	ידע הוא כוח
07	מבט קדימה - מה יהיה הפער הבא?

- 1 [world Wide Web Foundation, History of the Web](#), לקריאה.
- 2 [ITU Facts and Figures: 2023](#), לקריאה.
- 3 איגוד האינטרנט הישראלי, "אפיון משתמשי האינטרנט בישראל: גיל, מגזר, מגדר וגיאוגרפיה" (1.1.20), לקריאה.
- 4 [Simon Kemp, Digital 2023: Global Overview Report, DATA REPORTAL](#), (26.1.23), לקריאה.
- 5 [Encyclopedia.com, Internet Infrastructure](#), לקריאה.
- 6 [Landry Signe, Fixing the global digital divide and digital access gap, BROOKINGS](#), (5.7.23), לקריאה.
- 7 Edward Carlson & Justin Goss, The State of the Urban/Rural Digital Divide, NATIONAL TELECOMMUNICATIONS AND INFORMATION ADMINISTRATION (2016), לקריאה.
- 8 [Alliance for Affordable Internet, Advancing Meaningful Connectivity - Towards Active and Participatory Digital Societies, Executive Summary](#), (2022), לקריאה.
- 9 [Indigenous group requests internet blackout to limit "negative impact" of smartphones, CBS NEWS](#) (9.6.23), לקריאה.
- 10 ראו למשל מתוך דיונים בוועדה לפניות הציבור, ציטוט של מיכאל ירק נציג החברה החדרית: "כי אנחנו לא יעזור להנגיש לנו את האינטרנט בכל מיני צורות, או לייצר לנו אותו בצורה יותר אסתטית בשבילנו, כי מבחינת האידאולוגיה שלנו, גם אם יום אחד כל הדגים בים ידברו באידיש והשמש תהפוך למרובעת, אנחנו לא נצרוך אינטרנט, לא ניצרוך". מתוך הוועדה לפניות הציבור בראשות ח"כ יצחק פינדרוס, "ישיבת מעקב - פניות ציבור בנושא: הנגשת שירותי ממשל לציבור בעלי אוריינטציה דיגיטלית נמוכה (8.1.24), לקריאה.
- 11 [Lauren Liebhaver, Countries with the Most - and Least - Digital Freedom, BEYOND IDENTITY](#) (2022), לקריאה.
- 12 שם.
- 13 [Mohammed Yusuf, Report: Six African Countries Restricted Internet Access Due to Protests or Political Crisis, VOA](#) (28.7.23), לקריאה.
- 14 [China 'censors Hong Kong protest posts on social media' BBC](#) (29.9.14), לקריאה.
- 15 [Pak Yiu & Aiko Munakata, Under China scrutiny Hong Kong media slips into self-censorship, NIKKEI ASIA](#) (4.2.24), לקריאה.
- 16 ה"ש 2 לעיל.
- 17 שם.
- 18 מרכז המחקר והמידע של הכנסת, "תשתית תקשורת סלולרית בישראל - עדכון" (31.1.24), בעמ' 5-6.
- 19 אלירן זרד ונעם בוטוש, "תשתיות אינטרנט נייח ומהירות הגלישה באינטרנט ביישובי הפריפריה" מרכז המחקר והמידע של הכנסת (2020), בעמ' 6.
- 20 שם, בעמ' 4; חוק התקשורת (בזק ושידורים), תשמ"ב-1982.
- 21 דו"ח הצוות הבין-משרדי לבחינת מדיניות פרישת תשתיות תקשורת אולטרה רחבות-פס נייחות במדינת ישראל (5.7.20), לקריאה.
- 22 שם, בעמ' 7.
- 23 ה"ש 2 לעיל.
- 24 שם.
- 25 Amendment 32: The Promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet, Human Rights Council Thirty-second session (2016), A/HRC/32/L.20, לקריאה.
- 26 Dafna Dror-Shpoliansky & Yuval Shany, It's the End of the (offline) World as We Know it: from Human Rights to Digital Human Rights - a Proposed Typology, HEB. U LEGAL RESEARCH PAPER NO. 20-36 (2020), לקריאה.
- 27 יובל גוז'נסקי והאמה אבו קשק, ילדים יהודים וערבים בישראל בימי הקורונה - אתגרים, 55 ידע ומדיה (2020) בעמוד 98, לקריאה.
- 28 OECD, Digital divide - Inequality in distance learning provision between and within countries were observed as schools shut down during the COVID-19 pandemic (2020), לקריאה.
- 29 [Yacine Hadjiat, Healthcare inequity and digital health - A bridge for the divide, or further erosion of the chasm? 2 PLOS DIG. HEALTH](#) 6 (2023), לקריאה.
- 30 [rederick Kanobe et. al., An assessment of digital inclusion among vulnerable persons in developing economies, KYAMBOGO UNIVERSITY](#) (2022), לקריאה.
- 31 [pg. 8](#), לקריאה.
- 32 [OECD, Bridging the Digital Gender Divide](#) (2018) pg. 25, לקריאה.
- 33 [Yacine Hadjiat, Healthcare inequity and digital health - A bridge for the divide, or further erosion of the chasm? 2 PLOS Dig. Health](#) 6 (2023), לקריאה.
- 34 יצוין כי במהלך שנת 2024, מערך הדיגיטל קיים שולחנות עגולים עם החברה החדרית על מנת למפות את הקשיים והצרכים של אוכלוסייה זו ולהציע מענה מותאם. יחד עם זאת, נציגי החברה ממשיכים להביע קושי משמעותי בהקשר זה, ובפרט בהקשר של חוסר מענה מותאם בשירותי ממשל חיוניים. ראו: הוועדה לפניות הציבור בראשות ח"כ יצחק פינדרוס, "ישיבת מעקב - פניות ציבור בנושא: הנגשת שירותי ממשל לציבור בעלי אוריינטציה דיגיטלית נמוכה (4.6.24), לקריאה.
- 35 ראו למשל מתוך המסקנות המסכמות של ועדת האו"ם לביעור אפליה גזעית לישראל (2020), פס' 28, לקריאה.